

7. Турченко Ф.Г. Володимир Жаботинський і питання єврейської сільськогосподарської колонізації на півдні України // Міжнародні відносини на півдні України: історія і сучасність. – Запоріжжя, 1993.
8. Державний архів Автономної Республіки Крим.

Summary

The article considers national relations in Crimean village in the 1920s and their influence on the character of the land politic of the Soviet power. It analyzes the national structure of Crimean village before collectivization. The authors comes to a conclusion that unsolved land problem in the Crimean ASSR and the class approach to various social and national groups of peasantry in politics of power bodies led to artificial arousal of class struggle and intensification of national antagonisms in the region.

Г.М. Стародубець

УКРАЇНСЬКЕ ПОВСТАНСЬКЕ ЗАПІЛЛЯ ЯК ОБ'ЄКТ ІНТЕРЕСІВ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНИХ ЧИННИКІВ КІНЦЯ 1943–1944 рр.

Однією з найсуттєвіших прикмет перетворень, що відбуваються нині в Україні, став зростаючий інтерес до вітчизняної історії, особливо до складних і трагічних сторінок, написаних у період Другої світової війни. І це цілком закономірно. Рівень правди і відвертості у дослідженні минулого – це передумова стабільного розвитку сучасного, а також ознака здоров'я соціального організму.

Проблема творення і діяльності української повстанської армії в останнє десятиліття стала об'єктом дослідження багатьох учених-істориків. Як наслідок – опубліковано значну кількість різнопланової наукової та науково-публіцистичної літератури. Вагомим внеском до історіографії досліджуваної проблеми стали роботи А. Кентія, А. Русначенка, Ю. Киричука [1; 2; 3]. Проте на цьому тлі поодинокими видаються публікації, що стосуються аналізу діяльності такого важливого чинника українського національно-визвольного руху періоду Другої світової війни, як повстанське запілля. Зокрема досі немає системного комплексного наукового дослідження, присвяченого його становленню та функціонуванню.

Окремі аспекти даної проблеми, а саме: термінологічне окреслення поняття “повстанське запілля”, визначення його сутності та структури, організації фінансово-господарської, військово-мобілізаційної діяльності тощо – розглядалися нами у низці попередніх робіт [4; 5; 6].

Для забезпечення повноцінного функціонування повстанського запілля Головній Команді УПА вкрай важливо було розв'язати таку складну проблему, як співіснування в ньому низки ворожих чинників – німецьких окупантів, поляків, радянських партизанів і політичних супротивників, зокрема мельниківців і бульбівців. Ми не ставимо собі за завдання зробити всебічний аналіз такого роду стосунків, а лише виявити їхній вплив на зміну кількісних і якісних показників запілля: регіон поширення, суспільні настрої, спроможність населення щодо матеріальної та фінансової допомоги УПА тощо.

У другій половині 1943 р. з певною очевидністю постала неминучість поразки Німеччини у війні та можливе повернення радянської влади на західноукраїнські землі. Така ситуація означала продовження збройного опору УПА, але вже в нових реаліях. Потенційно затяжний характер антирадянської боротьби вимагав завчасної підготовки запілля визвольного руху. Це, у свою чергу, включало в себе необхідність як військової, політико-виховної підготовки народних мас, так і складування якомога більшої кількості зброї, продовольства, обмундирування, медичних препаратів тощо.

Адміністративні та господарські питання повстанському керівництву доводилося вирішувати в умовах боротьби з німецькими окупантами. Останні спрямовували величезні зусилля на те, аби вчасно зібрати і “відправити до Німеччини достатньо хліба, щоб німці могли одержати восени 1943 року додатковий раціон і щоб на п'ятому році війни Німеччина скасувала картки на хліб” [7.-С.363]. Живна кампанія 1943 року перетворилася у своєрідну боротьбу за хліб. Наскільки актуальною та важливою була ця проблема, засвідчують архівні документи того періоду: листівки, суспільно-політичні, фінансово-господарські звіти, повідомлення тощо, які характеризують її хід.

Згідно з інформацією повстанського підпілля, “на початку і аж до середини серпня цього року (1943 р. – Авт.) німці звернули свою увагу на жнива і де тільки можна було старалися захопити з поля якнайбільше збіжжя” [8.-Арк.28], “хочуть за всяку ціну взяти дещо нашого хліба і своїми терористичними нальотами спаралізувати український визвольний рух і улегшити собі (до певної міри) відступ” [9.-Арк.24].

Для успішного досягнення своїх цілей окупаційна влада подекуди свідомо застосовувала не тільки політику “батога”, але й “пряника”. У районі Луччини, наприклад, це набувало прояву в тому, що на початку осені 1943 р. вже не було “масового палення сіл цілево, щоб зберегти для себе хліб”. Німці намагалися “вишукувати винних, при цьому вилонювали мужчин. Частина розстрілювали, а решту вивозили до Райху” [10.-Арк.29]; “на Дубенщині німці на час жнив припинили акцію (військову. – Авт.) і всю увагу звернули на збір урожаю... до помочі при зборі врожаю німці притягнули фольксдойчів і поляків...” [11.-Арк.22, 23]. Як указують тогочасні оунівські документи, “німаки для стягнення контингенту... на всі способи підходять до селян, щоби тільки стягнути контингент, та щоби їх боялися” [12.-Арк.308]. Подекуди застосовувалася практика преміювання селян за високопродуктивну працю та за вчасне сплатення податків. Як наочну ілюстрацію до сказаного наведемо задокументований випадок: “2 вересня 1943 року до Шумська привезла одна жінка з Кордишева контингент збіжжя. До неї вийшов лядвїрт, поцілував її, дав 2 кг солі, кілька пачок сірників та ще деякі дрібниці. Ми, каже, всіх так будемо приймати, що вестимуть контингент” [11.-Арк.24]. Наведені приклади дають підстави стверджувати, що для реалізації основних завдань у економічній сфері окупанти змушені були вдаватися до використання засобів матеріального стимулювання праці селян, тобто, за визначенням О. Потильчака, політики “соціального маневрування” [13].

Щодо обсягу визначеного окупаційною владою контингенту, то, наприклад, на Луцьку округу він складав “49,5 т збіжжя. У пересічному з га до 20 ц мусить бути виконано. Крім того, назначено контингент сіна по 50 кг з га і городина 20 кг з га. Щоб успішно стягнути контингент, видають купони, за які можна купити деякі речі першої потреби. Приміром, за доставлене 100 кг збіжжя – 100 купонів, що дорівнюють закупіві 1 кг цукру, або 2 кг солі, чи 100 папіросів; за 1 яйце – 7 папіросів...” [11.-Арк.22-23]. Селяни Рівненщини змушені були сплачувати німецькій владі такі податки: “1. подушний від 16 років – 10 руб. з людини; 2. сільськогосподарський – 300 руб. і більше; 3. за собак – 225 руб.; 4. за випас худоби в лісі – 150 руб.; 5. штраф за випас худоби у лісі – 50 руб.;... 10. хліба з га – 180 кг; 11. м'яса – 100 кг і більше; яєць – 100 штук з курки; 13. молока – 650 л з корови і т. д.” [14.-Арк.2].

У цій ситуації перед оунівським підпіллям було поставлено дуже складне і відповідальне завдання: створити більш-менш безпечні умови для життя в запіллі та звести до мінімуму його економічне пограбування, інакше повстанський рух в цілому й УПА зокрема втратили б джерело поповнення своїх сил.

Український антиокупаційний опір вилився у розгортання агітаційно-пропагандистської кампанії та продовження збройної боротьби. Силою друкованого слова оунівці намагалися переконати місцевого селянина у необхідності підтримати “свою армію”, яка допоможе йому стати господарем на власній землі, позбавить від необхідності працювати на окупанта. Виходячи саме з таких позицій, вони закликали “змобілізувати ціле громадянство до вимолочення та заховання зерна та інших сільськогосподарських продуктів. Пам'ятаймо, – наголошувалося в одному з документів, – що кожна кількість хліба, що попадає нашим ворогам в руки (німцям, большевикам-москалям, полякам), закріплює їхні позиції на наших землях. Вся земля мусить бути засіяна, чи це селянська, чи двірська, колгоспна чи лядська. Засіє її українець-селянин” [15.-Арк.2].

Архівні матеріали тогочасного періоду рясніють також повідомленнями про збройні сутички окремих загонів УПА, боївок самооборони запілля з німецькими підрозділами: “28.08.1943 р. група німців, поляків і мадярів напала на село Крупець Радивилівського району, спалили 60 господарств. При тому вбито 8 людей, 2-х ранено, а 6 забрали з собою. У відплату за це боївка 29.08. зробили в с. Крупці на асфальті засідку на німців. Спалено 2 машини, третю забрано цілою. Вбито 3-х німців...” [11.-Арк.22]; 3.11. проведено акцію на Мізоч. Здобуто 1063 ц цукру і багато різного майна. Роззброєно і взято в полон 190 шуцманів ... Вбито 10 німаків... [16.-Арк.116]; дня 13.12. під час німецької акції на села Ляхів і Малин було влаштовано засідки. Принагідно спалено розвідувальний літак, що невдало приземлившись, загруз у болоті” [17.-Арк.150]; 12 січня 1944 року м. Мізоч теренові боївки взяли місто під своє розпорядження, забрали збіжжя і продукти; 11 січня м. Острів взяв до своєї диспозиції відділ УПА” [18.-Арк.4] тощо. У цілому, за підрахунками Л. Шанківського, “в жовтні-листопаді 1943 року УПА звела 47 боїв з німцями, СКВ мали тоді 125 боїв. Німецькі

втрати обраховувалися 1500 осіб убитими і пораненими, втрати УПА (без СКВ) становили 414 стрільців” [19.-С.46].

Таким чином, німецька окупаційна влада становила одну із найбільш потужних мілітарних сил, якій протистояв український національно-визвольний рух. Її каральні органи тероризували повстанське запілля, послаблюючи його економічні та фізичні сили. У цій ситуації основне завдання УПА та націоналістичного підпілля полягало в тому, щоб захистити українське населення від фізичного винищення. Фашистський окупаційний режим на теренах повстанського запілля жодним чином не виступав “ідеологічним конкурентом” націоналістів. Місцеве населення краю не було уражене фашистською ідеологією, не поділяло нацистських ідей. У цьому розумінні значно більшу небезпеку для запілля, наприклад, складали радянські партизани.

Не менш гострими й напруженими в межах повстанського запілля в другій половині 1943 року залишалися українсько-польські відносини. Як стверджує відомий український вчений І. Іллюшин, “загальною характерною рисою в українсько-польських відносинах на всіх територіях зі змішаним населенням напередодні вирішальних для обох народів подій стала взаємна ненависть” [20.-С.96]. Ми не ставимо собі за завдання розібратися в глибинних причинах цього конфлікту, тим більше, що зазначена проблема, незважаючи на чималу кількість наукових публікацій як українських, так і польських учених, ще й досі залишається контраверсною. Проаналізуємо лише наслідки його впливу на дієздатність повстанського запілля й УПА.

Масована оунівська пропаганда сприяла поступовому формуванню у свідомості місцевого українського населення Волині відчуття господаря на своїй землі, за спиною якого стоїть національна повстанська армія. Остання, у межах контрольованих нею територій, уособлювала собою цивільно-адміністративну владу. Суть проблеми полягала в тому, що значна частина повстанського запілля територіально “накладалася” на територію так званої підпільної польської держави, структури якої було сформовано в окупованій Польщі і яку визнав польський уряд в екзилі. “Підпільна польська держава своїми діями охопила всю довоєнну територію Другої Речі посполитої. Основною її метою було повернення до незалежності, захист самостійності та неподільності польської держави у довоєнних кордонах” [21.-С.172].

Польський сценарій потенційної розбудови майбутнього західноукраїнських земель не був для української політичної еліти великим секретом. Зіновій Савченко у статті “Українсько-польські взаємини на тлі історії”, датованій 1945 р., пише: “Польська верхівка вже від перших днів большевицької (1939–1941 рр.) і німецької окупації зайняла вороже становище до українського визвольного руху й української проблеми взагалі:

– не визнали і не визнають прав українського народу на власну державу та розглядають український нарід як такий, що призначений бути завсіди поневоленим Польщею і московським імперіалізмом;

– заперечують право українського народу на західноукраїнській землі й уважають їх своєю територією” [22.-Арк.18].

Отже, категоричне невизнання польською стороною права українців на творення власної держави, до складу якої входили б Східна Галичина та Західна Волинь стало чи не найважливішою детермінантою цього кровопролитного протистояння. Така позиція польської сторони зумовила загострення відносин між польським та українським визвольними рухами, внаслідок чого зазнали величезних втрат цивільного населення обидві сторони.

Серед причин, які викликали протипольські виступи українських повстанських загонів, не останнє місце займало бажання за рахунок грабунку польських колоній поповнити запаси своїх матеріальних ресурсів. Так у звіті з терену Ковель за 15 жовтня 1943 року в частині, що стосується земельної справи, йдеться про те, що за звітний період “знищено 24 колонії – 2 частково... З 12 колоній зібрали збіжжя ми 7 679 кіп та 1 068 га приблизно землі. Здобуто коней 176 штук, рогатої худоби 460 штук, свиней 41 штука, овець 30 штук, гусей 60 штук, возів 15, курей 20 штук, дещо з одягу (точних даних немає)” [8.-Арк.29]. Не можна не погодитися з думкою А. Кентія, який вважає, що “важливим джерелом у цьому напрямку були окупаційні сільськогосподарські установи (лігеншафти), які з літа 1943 р. стали об’єктами постійних наскоків УПА” [23. С.101].

Активними суб’єктами антиукраїнського руху опору виступали польські осередки самооборони, яких на Волині в 1943 році було більше 100. Їхні учасники, “крім головного свого призначення – захисту власної людності,.. часто вдавалися до акцій іншого характеру. Вони... атакували сусідні українські села, вирішуючи таким чином проблему продовольчого забезпечення польської людності” [24.-С.289]. Оскільки вирішення даної проблеми відбувалося за рахунок населення повстанського запілля, то це не могло не стати ще однією з причин ініціювання протипольських збройних акцій.

Не менш важливими (зважаючи на особливість творення та функціонування Української повстанської армії як армії без держави) були соціальні фактори, виділені в роботі львівського історика Ю. Киричука як “надзвичайно вибухові. Роль міни сповільненої дії на Волині відіграло співвідношення земельної власності” [3.-С.14]. Зауважимо, що в другій половині 1943 року дана проблема вийшла далеко за межі соціальні, перетворившись на військово-політичну. Розв’язання питання земельної власності на користь українського населення сприяло б вирішенню такої важливої проблеми для повстанського руху в цілому, як організація продовольчого забезпечення УПА, розширення її соціальної бази за рахунок тих, хто отримав землю в результаті “справедливого” перерозподілу.

Враховуючи тогочасні військово-політичні реалії, оунівці прагнули до мінімуму звузити коло своїх потенційних ворогів, особливо в запіллі, з тим, аби зосередити основне вістря боротьби на протинімецькому та протирадянському фронтах. Ними неодноразово здійснювалися спроби порозумітися з польською стороною, принаймні вони показували своє бачення виходу з даної ситуації як в офіційних документах, так і публіцистичних творах. “Лише співпраця польського народу з українським та іншими поневоленими народами є передумовою до здобуття польської самостійної держави, – підкреслював у своїй роботі З. Савченко, – ...ми не хочемо ворогувати з польським народом, а навпаки, ми хочемо разом із ним боротися проти спільного ворога, разом перемагати і після перемоги жити в добросусідських взаєминах” [22.-Арк.30].

Осінь 1943 року була періодом деякого спаду польсько-українського збройного протистояння. Бандерівці готували повстанське запілля до нової військово-політичної дійсності, викликаній змінами на Східному фронті. Цього періоду з’являється ряд наказів і розпоряджень ГК УПА, які містять вимоги, іноді досить категоричні, з приводу припинення антипольської кампанії. Серед українського загалу активно пропагується ідея про те, що “необхідною передумовою для перемоги Української національної революції необхідно... втягнути до активної боротьби проти більшовиків весь український народ, а також все населення України: в першу чергу на СУЗ – росіян, а на ЗУЗ – поляків” [25.-Арк.47]. Така позиція ОУН(б) визначалася не лише ставленням до польського населення та росіян, але й до представників інших, менш чисельних націй, що постійно чи тимчасово перебували на теренах українського запілля.

Антипольська боротьба якісно відрізнялася від антинімецького руху опору. Як уже зазначалося вище, німці не мали позамілітарної опори серед населення краю і сприймалися ним як “чужі”. На відміну від них, польська присутність на Волині та Галичині обраховувалася в декілька тисяч чоловік, для яких ця територія стала батьківщиною. Означена категорія поляків складала значний сегмент так званого “місцевого населення краю”, а отже виступала потужним дестабілізуючим чинником повстанського запілля.

Головною загрозою для УПА і запілля восени, як і в попередні місяці 1943 року, залишалися радянські партизани. Вони були краще обізнані із ситуацією, ніж німці, користувалися підтримкою місцевого населення і, що найголовніше, представляли державу, під прапорами якої значна частина представників цього ж населення боролася проти фашистів. “Розгортання радянського руху Опору створило перешкоди поширенню ОУН в Україні. Тому остання протягом усієї війни діяла під гаслом боротьби з більшовизмом у всіх його проявах, з партизанським рухом включно” [26.-С.663].

Ми не поділяємо категоричності висновків тих сучасних дослідників, які стверджують, що червоні партизани “представляли державу – СРСР, яка була попереднім окупантом України, до того ж ця партизанка часто поводила себе в Україні теж як окупант, грабуючи місцеве населення” [2.-С.215]. На нашу думку, таке трактування суті радянського партизанського руху було характерним для бандерівської пропаганди, широко поширюваної серед місцевого волинського населення. Проте очевидним є той факт, що далеко не всі волиняни чи поліщуки сприймали Радянський Союз як окупанта України, підтвердження чого знаходимо навіть в оунівських документах, авторів яких важко запідозрити в прорадянських симпатіях. Так у звіті з окружного політреферента з теренів ВО “Заграва” Аскольда підкреслюється, що “у зв’язку з наступом більшовиків на Східному фронті зростають помітно по селах настрої пробільшовицькі. Найбільше то дається відчутти в теренах, які є під постійною загрозою червоних банд” [27.-Арк.53].

Командант району “Скеля” тієї ж військової округи др. Чорнота у своєму звіті стверджує, що “в деяких селах організаційну роботу унеможливають поляки та більшовики, що в районі мають поважну силу” [28.-Арк.104]. Автор інформаційного повідомлення про суспільно-політичне становище у районі “Рай” наводить такі цифри: “Ставлення населення на сучасну пору загалом 50% до нашого руху, 45% до комуністів, 5% до бульбівців” [29.-Арк.100]. Наведені приклади дають підстави визначити одну із домінуючих причин, що спонукали упівців до розгортання антипартизанського руху – небезпека поширення у середовищі повстанського запілля комуністичних

ідей. Оунівці трактували радянських партизанів “одиноким чинником, що веде комуністичну роботу на українських землях і через це вводить дезорієнтацію серед частини населення (промосковська орієнтація)... Своїми діями старається паралізувати визвольний рух українського народу” [30.-Арк.152]. Саме ця особливість партизанського руху робила його значно небезпечнішим ворогом, ніж польське підпілля чи навіть німецькі окупанти.

Не менш важливою причиною, що спонукала бойові дії УПА проти партизанів, була потреба “забезпечити схронність запілля визвольного руху” [23.-С.205]. Розбудова мережі органів української цивільної адміністрації почасти унеможливилася через присутність у регіоні червоних партизанських загонів, про що відверто заявляли чільні діячі місцевого повстанського підпілля. Наприклад у жовтні 1943 року не було створено цивільної адміністрації в районі “Пекло” ВО “Заграва”, “тому що цей район є опанований большевиками”. На терені “Болото” теж не вдалося налагодити роботу органів української адміністрації, оскільки цей регіон “загрожений большевицькою партизанкою” [24.-Арк.2, 11]. Червоні партизани на зайнятих територіях ініціювали творення радянських органів влади та свого підпілля.

Вузлом протиріч українських повстанців і червоних партизанів була заготівля продовольства та мобілізація місцевого населення до збройних загонів. Обидві сторони висували обопільні звинувачення щодо насильницької реквізиції продовольства й одягу в місцевого населення. Бандерівці наголошували, що “большевицькі банди грасують по лісах на північ від наших земель, відділами кілька сотень, грабують селян, щоб мати що їсти...” [25.-Арк.2], “роблять що деякий час наскоки на села в цілях грабункових. Дають наказ здавати поставку. Населення зі страху здає (Речиця, Городець, Тумань)” [24.-Арк.2]. Радянські документи містять інформацію про те, що “націоналісти агітують населення про здачу 50% поставок німцям і 50% їм, категорично попереджуючи населення про відповідальність за будь-яку допомогу партизанам” [31.-С.129].

Зрозуміло, що проблема продовольчого забезпечення для УПА стояла значно гостріше, ніж для радянських партизанів. За спиною останніх стояла ціла держава, економіка якої працював на забезпечення Червоної армії, у тому числі й партизанської. Українські повстанці могли сподіватися лише на підтримку місцевого населення. Тому для них вкрай важливим було створення більш-менш безпечних умов для життєдіяльності свого запілля. Виснажене німецьким терором і пограбуваннями, українське населення фізично не могло витримати подвійного, а то й потрійного оподаткування: з боку німецьких окупантів, радянських партизанів та українських повстанців.

Не менш важливою й актуальною була на той час і кадрова проблема. Повстанська армія постійно потребувала кадрового поповнення своїх рядів. На відміну від радянських партизанів, вона не мала можливості одержати ззовні жодного поповнення людських резервів кваліфікованими чи некваліфікованими військовими силами. УПА, головним чином, була сформована з вихідців навколишніх сіл чи містечок, тому питання їхнього фізичного збереження стояло надзвичайно гостро. Повстанці всілякими методами намагалися перешкодити проведенню мобілізації в ряди радянських партизанів.

Період становлення та формування повстанського запілля збігся у часі з періодом активного залучання до лав УПА значної кількості неукраїнців (узбеків, азербайджанців, грузинів, вірменів тощо). Згідно з даними, які наводить І. Патриляк, їхня кількість “на період кінця 1943 р. – першої половини 1944 р. можна визначити у 30% від чисельного складу армії” [32.-С.24]. За професійною ознакою вони здебільшого були військовослужбовцями. Зважаючи на загалом низький рівень професійної підготовки воїнів УПА, повстанське керівництво намагалося максимально ефективно використати професіоналізм тих військовиків-неукраїнців, які добровільно викликалися в українську армію. Близьке сусідство радянських партизанських загонів стояло на заваді використання такої можливості повною мірою.

Взагалі можна сказати, що протистояння українських повстанців і радянських партизанів стосувалося як матеріальної сфери (забезпечення продовольством, вирішення кадрової проблеми тощо), так і нематеріальної (політико-ідеологічної). Спроби партизанів проникнути на терени повстанського запілля становили для національного руху Опору смертельну небезпеку. Вони несли за собою реальну загрозу поширення комуністичної ідеології, відновлення радянської влади. Виходячи з цього, радянські партизани розглядалися повстанським рухом як найнебезпечніші вороги.

Таким чином, у період від другої половини 1943 р. і до початку 1944 р. характерною ознакою повстанського запілля було існування в ньому низки ворожих чинників – німецьких окупантів, поляків, радянських партизанів. Кожна із сторін боролася не тільки за збереження свого впливу на певному територіальному сегменті, але й за встановлення контролю над рештою регіону. Оскільки запілля було основною базою матеріально-технічного, кадрового, продовольчого постачання УПА, повстанське керівництво докладало максимум зусиль для його фізичного збереження.

Довготривалість всесторонньої підтримки повстанської армії з боку місцевого населення стала свідченням масового характеру національного руху Опору, наявності закономірно-природної, а не штучно утвореної основи його існування.

Джерела та література

1. Кентій А. Українська Повстанська Армія. 1944–1945 рр. – К., 1999.
2. Русначенко А. Народ збурений. Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940–50-х роках. – К., 2002.
3. Киричук Ю. Український національний рух 40–50-х років ХХ століття: ідеологія та практика. – Львів, 2003.
4. Стародубець Г. Діяльність організаційно-мобілізаційної референтури запілля УПА на зламі 1943–1944 рр. // Питання історії України: Зб. наук. ст. – Чернівці, 2004. – Т. 7.
5. Стародубець Г. Організація самооборони українського повстанського запілля в другій половині 1943 – першій половині 1944 рр. // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського. Серія: Історія: Зб. наук. праць. – Вінниця, 2004. – Вип. 7.
6. Стародубець Г. До питання про суть внутрішньополітичного конфлікту у середовищі українського націоналістичного руху в роки Другої світової війни // Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. ст. – К., 2004. – Вип. 11.
7. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. – Париж; Нью-Йорк; Львів, 1993.
8. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 3838. – Оп. 1. – Спр. 58.
9. ЦДАВО України. – Ф. 3838 – Оп. 1. – Спр. 58.
10. ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 92.
11. ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 92.
12. Державний архів Рівненської області (далі – ДАРО). – Р-30. – Оп. 2. – Спр. 33.
13. Потильчак О. “Новий порядок” в окупованій Україні (1941–1944) // Пам'ять століть. – 1999. – № 1.
14. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 1 – Оп. 23. – Спр. 554.
15. ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 48.
16. ДАРО. – Р-30. – Оп. 2. – Спр. 32.
17. ДАРО. – Р-30. – Оп. 2. – Спр. 33.
18. ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 123.
19. Шанковський Л. Історія українського війська. Збройні сили сучасної доби за роки 1914–1953. – К., 1991.
20. Іллюшин І. Антипольський фронт у бойовій діяльності ОУН і УПА (1939–1945 рр.) // Український історичний журнал. – 2002. – № 3.
21. Піскунович Г. Польське підпілля на південно-східних кресах Другої Речі посполитої у 1939–1945 рр. // Україна-Польща: Важкі питання: Матеріали II Міжнародного семінару істориків “Українсько-польські відносини в 1918–1947 роках”. Варшава, 22–24 травня 1997. – Світовий союз воїнів Армії Крайової, Об'єднання українців у Польщі, 1998. – Т. 1-2.
22. ЦДАВО України – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 215.
23. Кентій А. Українська Повстанська Армія. 1942–1943 рр. – К., 1999.
24. Іллюшин І. Протистояння УПА і АК (Армії Крайової) в роки Другої світової війни на тлі діяльності польського підпілля в Західній Україні – К., 2001.
25. ЦДАВО України. – Ф. 3836. – Оп. 1. – Спр. 63.
26. Лисенко О., Веронська Т. Друга світова війна як новий вимір терору та тероризму // Політичний терор і тероризм в Україні. ХІХ–ХХ ст.: Історичні нариси / Д.В. Архіреєвський, О.Г. Бажан, Т.В. Бикова та ін. / Відповід. ред. В.А. Смолій. – К., 2002.
27. ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 50.
28. ДАРО. – Р-30. – Оп. 2. – Спр. 34.
29. ДАРО. – Р-30. – Оп. 2. – Спр. 32.
30. ЦДАГО України. – Ф. 57. – Оп. 4 – Спр.376.
31. Літопис УПА. Нова серія. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, КДБ 1943–1959. – Кн. 1: 1943–1945. – К.; Торонто, 2002. – Т. 4.
32. Патриляк І. Радянські партизани та українські повстанці (порівняльна характеристика за віком, освітою, соціальним походженням і національністю) // Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. ст. / НАН України; Ін-т історії України. – К., 2001. – Вип. 7. – Ч. 2.

Summary

The influence of certain enemy factors – the German invaders, polish, soviet partisans – on the functioning of rebellious rear is being determined in the article. The range of changes of its quantity and quality indices: the region of extension, society spirits, the ability of population for pecuniary and financial help to the URA is being analysed.

Л.М. Швець

СТАНОВИЩЕ УПОВНОВАЖЕНИХ РАДИ У СПРАВАХ РУСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ В АПАРАТАХ ОБЛВИКОНКОМІВ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 50-х рр. ХХ ст.

На сьогодні, в умовах реальної свободи віросповідання і діяльності церков, в Україні склалася нестабільна релігійна ситуація. Це частково зумовлено наявністю на теренах держави відразу декількох православних церков, кожна з яких претендує на роль провідної, національної. За таких обставин вагомим значення набуває релігійна політика державних органів та органів місцевого самоврядування. Важливо, щоб вона сприяла налагодженню тісного діалогу між православними конфесіями, а не загострювала вже існуючі антагонізми. Для проведення виваженої релігійної політики українська держава повинна враховувати досвід і помилки минулого.

У контексті зазначеної проблеми значну увагу науковців останнім часом привертає політика радянської держави щодо релігійних організацій. Особливий інтерес викликає здійснення партійного курсу на місцях, оскільки вивчення діяльності низових ланок радянської влади щодо втілення рішень центральних партійних і вищих радянських установ СРСР і УРСР дає нам найбільш повне уявлення про політику влади стосовно церкви.

Дослідження державно-церковних відносин здійснювалося І. Біласом, В. Бубнюком, В. Милусем, В. Пащенко, Д. Поспеловським, В. Рожком, М. Шкаровським та іншими дослідниками. Однак питання діяльності обласних чиновників Ради у справах Руської православної церкви при Раді Міністрів СРСР (Ради СРПЦ) висвітлювалися лише частково, у контексті вивчення антирелігійної політики радянської влади. Сам же інститут уповноважених Ради СРПЦ не був самостійним предметом всебічного дослідження. На сьогодні не існує праць, які були б повністю присвячені висвітленню роботи апарату Ради СРПЦ на місцях. Тому ми маємо підстави зробити спробу дослідити функціонування апарату обласних уповноважених Ради СРПЦ.

Інститут уповноважених Ради СРПЦ при обласних виконавчих комітетах трудящих був тим органом, який безпосередньо займався втіленням і координуванням антирелігійної роботи на місцях. З огляду на це, особливий інтерес становить з'ясування статусу та значення інституту уповноважених Ради СРПЦ при облвиконкомах, його взаємини з місцевим партійним і радянським керівництвом, рівень матеріального забезпечення, якість кадрового складу, визначення причин і закономірностей формування особливого статусу уповноважених.

Як відомо, у повоєнний період політику радянської держави стосовно зареєстрованих релігійних об'єднань здійснювали спеціальні урядові органи – Рада СРПЦ і Рада у справах релігійних культів (Рада СРК) при Раді Народних Комісарів СРСР (з 1946 р. – при Раді Міністрів СРСР).

Юридично Рада СРПЦ була створена Постановою Ради Народних Комісарів (РНК) СРСР від 14 вересня 1943 р. № 993. Постановою РНК СРСР від 7 жовтня 1943 р. № 1095 було затверджено Положення про Раду СРПЦ, яке формально передбачало здійснення нею нагляду за дотриманням органами влади законодавства про свободу віросповідання [1.-С.153].

Центральне керівництво Ради СРПЦ було зосереджено в Москві. У союзних республіках при місцевих урядах та обласних виконавчих комітетах діяли уповноважені Ради.

Основні завдання, що були поставлені перед Радою СРПЦ, полягали у здійсненні зв'язку між РНК СРСР і церковними організаціями з питань, що вимагають розгляду уряду, а також у контролі за правильним застосуванням законодавства про релігійні культи [2.-С.103].

Базою для створення цього органу став 4-й відділ III управління з боротьби з церковно-сектантською контрреволюцією Народного комісаріату внутрішніх справ СРСР [3.-С.293], який очолював полковник, а з 1945 р. генерал-майор Г. Карпов. Він же й очолював новостворену Раду СРПЦ.